

102/1

KISWAHILI Karatasi ya 1 INSHA

Okt./Nov. 2011

Muda: Saa 1³/₄

Maagizo

1. **Andika insha** mbili. **Insha ya kwanza ni ya lazima.**
2. **Kisha chagua insha moja nyingine kittoka kwa hizo tatu zilizobakia.**
3. **Kila insha isipungue maneno 400.**
4. **Kila insha ina alama 20.**
5. Karatasi hit ina kurasa 2 zilizopigwa chap a.
6. Watahiniwa ni lazima wahakikishe kwamba kurasa zote za karatasi hii zimepigwa chapa sawasawa na kuwa maswali yote yamo.

1 Insha ya lazima.

Wewe kama mwanafunzi umepata nafasi ya kumhoji Mkurugenzi wa Habari nchini kuhusu umuhimu wa magazeti kwa wanafimzi wa shule za sekondari. Andika mahoji.ano hayo.

2 "Magari ya matatu yameleta faida nyingi hapa nchini kuliko hasara." Jadili.

3 Pele hupewa msi kucha.

4 Andika insha itakayomalizika kwa:

"Niliipapia ile bilauri ya maji kwa pupa. Sikuwa na uhakika kuwa kiu yangu ingekatika. Nikapiga mafunda mawili, matatu. Baada ya kugumia bilauri yote, ndipo nilipotambua kuwa kweli maji ni uhai."

102/2
KISAWHILI
KARATASI ya 2
LUGHA
2011

UFAHAMU (Alama 15)

Soma taarifa ifuatayo kisha ujibu maswali.

Changamoto kubwa inayowakabili watu wengi katika mataifa yanayoendelea ni suala la chakula. Suala hili linaweza kuangaliwa katika sawia mbili tofauti. Kuna tatizo linalofungamana na uhaba wa chakula chenyewe, Uhaba huu unaweza kutokana na utegemezi mkubwa kwa zaraa kama nyenzo kuu ya uzalishaji wa chakula.

Zaraa katika mataifa mengi hususan yanayoendelea, hutegemea mvua. Kupatikana kwa mvua huathiriwa na mabadiliko ya tabianchi ulimwenguni. Matendo na amali za watu kama ukataji wa miti na uchafuzi wa mazingira huwa na athari hasi kwenye tabianchi hiyo. Mabadiliko ya tabianchi huweza kuvyaza ukame kutokana na **ngambi ya mvua**.

Kibinimethali hutokea wakati mafuriko yanapotokea na labda kuyasomba mazao mashambani na kusababisha baa la njaa. Hali hizi mbili husababisha matatizo makubwa ya chakula na kuathiri pakubwa suala zima la usalama wa chakula. Hi kuzuia uwezekano wa kuwepo kwa shida hii, pana haja ya kuwepo kwa mikakati na sera za kuhakikisha kuna usalama wa chakula. Kwa mfano, pana haja ya kukuza kilimo cha umwagiliaji ili kuepuka **adha** inayosababishwa na ukosefu wa mvua. Kwa upande mwingine, sharti zichukuliwe hatua mufidi za kuzuia na kupambana na athari za gharika.

Changamoto nyingine inahusiana na usalama wa chakula chenyewe. Chakula kilichosibikwa na vijasumu au kwa njia nyingine ile huweza kumdhuru anayehusika. Msibiko wa chakula unatokana na vyanzo tofauti. Mathalan, uandalizi wa chakula kilichochofuliwa na choo, kutozingatia mbeko za usafi, uandaaji wa chakula na kukiweka katika hali ya uvuguvugu kabla ya kukipakua - hali inayochochea ukuaji wa viini na ulaji wa chakula kisichoandaliwa vyema.

Ili kuepuka uwezekano wa kuadhirika, pana haja ya kuzingatia usafi wa chakula na uandalizi unaofaa. Fauka ya hayo, vyombo vya uandalizi viwe safi, kanuni za usafi zifuatwe, upikaji na uandaaji uwe kamilifu. Hali hii isipozingatiwa, siha za raia wenyewezitaathirika pakubwa.

Maswali

(a) Taja aina **mbili** za kuangalia suala la chakula katika mataifa yanayoendelea. (alama 2)

(b) Taja hatua **mbili** zilizoweza kuchukuliwa kupambana na tatizo la chakula. (alama 2)

c) Eleza jinsi nne tofauti namna chakula kinavyoweza kuwa si salama? (alama 4)

(d) Kwa nini inahalisi kukipakua chakula baada ya kukiandaa tu? (alama 1)

(e) Ni mapendekezo gani anayoyatoa mwandishi kuhakikisha kuwa chakula kinafaa? (alama 4)

(f) Eleza maana ya maneno haya jinsi yalivyotumiwa: (alama 2)

(i) Ngambi yamvua .....

(ii)

Adha.....

MUHTASARI

Uwazaji tunduizi ni tendo ambalo huhusisha matumizi ya akili. Uwazaji huu umekitwa kwenye matumizi ya michakato kama makini, upangiliaji, uteuzi na tathmini. Hata hivyo, uwazaji huu si mchakato mwepesi bali ni mchakato changamano.

Mchakato wa uwazaji tunduizi unahusisha stadi na mikabala tofauti. Mathalan, kuweza kutambua na kubainisha misimamo ya watu wengine, hoja wanazozua na uamuzi waliofikia, kutathmini au kupima ushahidi uliopo ili kubainisha mitazamo tofauti. Vilevile, uwazaji tunduizi hushirikisha kupima hoja za upinzani na ushahidi uliopo kwa njia ya haki pamoja na kutambua yaliyofichwa au ukweli uliofunikwa na taswira ya juu juu. Hali kadhalika, uwazaji tunduizi hujumuisha kutambua mbinu zinazotumiwa kufikia misimamo

fulani kwa mvuto zaidi na kwa matumizi ya mbinu za kishawishi. Aidha, uwazaji huu huhitaji kutathmini masuala kwa mtindo ulio wazi, kufikia uamuzi kama hoja zinazotumiwa zina mashiko au zinakubalika kuwa nzuri. Zaidi ya hayo, uwazaji tunduizi unahusisha kuwasilisha mtazarao kwa njia yenye uwazaji mzuri na inayoshawishi.

Uwazaji tunduizi una manufaa anuwai. Mosi, unasaidia kujenga makini ya utendaji. Pili, hupevusha uwezo wa usomaji kwa kuufanya usomaji huo uwe na malengo wazi. Fauka ya hayo, unamsaidia mtumiaji kutambua hoja kuu katika matini au ujumbe fulani bila ya kuzongwazongwa na hoja duni za pembeni. Uwazaji huu unasaidia kuuchonga uwezo wa kuikabili au kuiitikia hali fulani na kukua stadi za uchanganuzi. Mwanadamu huwa mtu tofauti na bora anapojenga na kuuimarisha uwazaji tunduizi wake.

Maswali

(a) Bila kubadilisha maana aliyokusudia mwandishi, fupisha ay a mbili za mwanzo.

(Maneno 70 - 80)

(alama 10; alama 2 za utiririko)

Matayarisho:

Nakala safi:

For More Free KCSE past papers visit www.freekcsepastpapers.com

- (b) Andika kwa muhtasari mambo muhimu katika aya ya tatu.
(Maneno 35 - 40) (alama 5; alama I ya utiririko)

Matayarisho:

Nakala safi:

3 MATUMIZI YA LUGHA.

(a) Tumiamzizi '-enye' katika

sentensi kama:

(i)

Kivumishi.....

.....

(ii) Kiwakilishi .....

(alama 2)

(b) Andika sentensi ifuatayo katika ukubwa:-

Paka mweupe araenaswa mguuni

.(alama 2)

(c) Taja mfano mmoja mmoja wa sauti zifuatazo:-

(i) Kiyeyusho

.....

(ii)

Kimadende.....

.....

(alama 1)

(d) Onyesha shamirisho kitondo, kipozi na ala katika sentensi ifuatayo:-

Kipkemboi alimbebea mwalimu mzigo kwa gari. (alama 3)

For More Free KCSE past papers visit www.freekcsepastpapers.com

(e) Changanua sentensi ifuatayo kwa kutumia jedwali.

Maria alipika taratibu huku mama akimwelekeza vizuri. (alama 4)

(f) Nomino 'furaha' iko katika ngeli gani?

..... (alama

1)

(g) Andika kinyume cha sentensi:

Watoto wameombwa waanike nguo. (alama 2)

(h) Andika sentensi ifuatayo upya kwa kufuata maagizo uliyopewa. Mama alishangilia arusi ya mwana. Anza: Mwana

..... (alama 2)

(i) Tumia kirejeshi 'O' katika sentensi ifuatayo:-

Mtu ambaye hutupa tope hujichafua mwenyewe. (alama 2)

(j) Kanusha sentensi ifuatayo:

Mgonjwa huyo alipona na kurejea nyurabani. (alama 2)

(k) Ainisha vihusishi katika sentensi:

Ame aliwasili mapema kuliko wengine halafu akaondoka. (alama 2)

(l) Tunga sentensi mbili kuonyesha maana tofauti za neno "chuma". (alama 4)

(i) .....

(ii) .....

(m) Unda noniino kutokana na kitenzi 'tafakari' .....

(alama 1)

(n) Eleza maana mbili za sentensi:

Tuliitwa na Juma .....

(alama 2)

(o) Ainisha viambishi katika kitenzi:-

Tutaonana..... (alama 2)

(p) Tunga sentensi moja ukitumia kiunganishi cha kinyume. (alama 2)

(q) Huku ukitoa mifano eleza miundo miwili ya silabi za Kiswahili. (alama 2)

(r) Akifisha kifungu kifuatacho:

Mzee alimwambia mwanawe hapo nikupeleke kwa babu yako angalau umjue mtoto aliuliza nani babu? (alama 4)

ISIMUJAMII

- (a) Bainisha changamoto **tano** zinazoikabili lugha ya Kiswahili kama somo katika shule za upili nchini Kenya. (alama 5)
- (b) Eleza namna **tano** za kukabiliana na changamoto ulizobainisha hapo juu. (alama 5)

KISAWHILI

KARATASI ya 3

FASIHI

2011

SEHEMU A: TAMTHILIA

KITHAKA WA MBERIA: *Kifo Kisimani*
Swali la lazima

- 1 "Alijiona pwagu. Lakini Butangi ina pwaguzi pia."
Eleza tofauti baina ya wahusika wanaorejelewa. (alama 20)

SEHEMU B: RIWAYA

S.A.MOHAMED: *Utengano*
Jibu swali la 2 au la 3

- 2 Eleza namna mbinu zifuatazo zilivyotumiwa na mwandishi wa riwaya ya Utengano:
- (i) Kwelikinanzi
(ii) Sadfa. (alama 20)
- 3 "Uhuru alioutaka na ulimwengu alioufahamu Maimuna umemdhuru hatimaye."
Thibitisha kauli hii kwa kutoa mifano **kumi**. (alama 20)

SEHEMU C: USHAIRI

Jibu swali la 4 au la 5

KUJITEGEMEA

1. Nchi ni ile ambayo, imekita ardhini
Siyo ile iombayo, **ghaibu** na majirani
Taratibu siyo hiyo, wanachi twambizaneni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
2. Chumo lote na mitaji, leo limo maganjani
Bepari na wanyonyaji, wasalie maguguni
Shime utekelezaji, vingine havifanani
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji

3. Twaishije tujihoji, wanachor humu nchini
Kila tunachohitaji, kupatakwe ugenini
Hiyo ni tete haviji, tongo tupangusaneni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
4. Kuomba wataalamu, ni mwendo haulingani
Tupate wa humu humu, wajuzi wa kila fani
Mbele washike hatamu, kwa mapimo na makini
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
5. Tuufuate wongozi, pamwe na nyingi imani
Tushiriki kila kazi, na mambo yalomkini
Mikopo ina kinyezi, si kitu cha tumaini
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
6. Yote hatuyatimizi, alotimiza ni nani
Lakini tuwe maizi, tusizurure mijini
Tukamshabilii kozi, kipanga au kunguni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji
7. Shujaa itakiwavyo, aonekane vitani
Na sisi vita tunavyo, roho kwa roho ugani
'Kutegemea' vilivyo, kondo tujiamueni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji

Boukhet Amana: Malenga waMrima

Mwinyihatibu Mohammed
Oxford University Press
1977

- (a) Mtunzi wa shairi hili ana dhamira gani? (alama 2)
- (b) Shairi hili ni la aina gani? Toa sababu moja. (alama 2)
- (c) Eleza mambo **matatu** ambayo mshairi anashauri nchi ifanye ili kujitegemea. (alama 3)
- (d) Taja aina moja ya idhini ya kishairi iliyojitokeza kwa wingi zaidi katika shairi na utoe mifano mitano ya matumizi yake. (alama 7)
- (e) Andika ubeti wa pili kwa lugha ya nathari. (alama 4)
- (f) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumiwa katika shairi:

(i) Ghaibu

(ii) Tukamshabihi

(alama 2)

HAKI

1. Haki watutisha, tusikuandame, kwa matendo yetu,
Watukorofisha, tusikuandame, kila penye kitu,
Mbona watugwisha, miba ituchonie, kwenye huu mwitu,
Tutokwe nautu!
2. Hatutakufanya, mwana kwa mvyele, aliyemzaa,
Haki watunyima, machumi ya mbele, na nyingi hadaa,
Tuchumayo nyanya, uchungu umbele, hatuna wasaa,
Haki twashangaa!
3. Na kambi nzima, kunaiyenea, hasa hapa petu,
Tunakutazama, kwa kuulizia, kuweza thubutu,
Na kwenye milima, ilotueka, kupandia watu,
Usifanyekatu!
4. Sio hao mabwana, waloteuliwa, kupata mwangaza,
Haki wakubana, lilotarajiwa, kwenye hichi kiza,
Ndevu kuchomana, wengine kuliwa, tukijiingiza,
Kambi yatuviza!
5. Haki huna njia, kizuizi mali, ndio njia panda,
Tukiifatia, hatufiki mbali, wengi tunaganda,
Sio yetu nia, lakini akili, mali ishapenda,
Haki yatuponza!
6. Wala hutasemwa, sababu ni nyoyo, kwisha haribika,
Ya mali kuchumwa, vyovyote iwavyo, itavyopatika,
Wakati mtumwa, ushatumwa ndivyo, na ushatufika,
Kwetu ni mashaka!
7. Haki hufanyiki, papitapo mambo, na vikubwa visa,
Watu hawataki, kutenda kijambo, tunu yao pesa,
Sisi kwetu dhiki, yatunisha tumbo, wao hata hisa,
Nandio yasasa!
8. Haki husimami, kwa viumbe sisi, tuvyojaaliwa,
Na huna ulimi, **kuweza tukisi**, tukageukiwa,
Zama za uchumi, zishashika kasi, nguvu zishapewa,

Haki wauliwa!

9. Iwe hivi haki, hakuna mmoja, akukumbukae,
Hatuna ashiki, kuvuta la haja, haki ituvae,
Mbona hatutaki, twalia na tija, haki iambae,
Hakitamati!

Suleiman A. Ali: Malenga Wapya

- (a) Eleza dhamira ya shairi hili. (alama 2)
- (b) Huku ukitoa mfano, eleza aina ya shairi hili. (alama 3)
- (c) Taja na ufafanue tamathali ya usemi inayotawala katika shairi hili. (alama 3)
- (d) Kwa kutoa mfano mmoja mmoja, onyesha aina tatu za idhini ya kishairi katika shairi hili. (alama 6)
- (e) Andika ubeti wa saba kwa lugha ya nathari. (alama 4)
- (f) Mshairi ana maana gani kwa kusema;
- (i) Kambi yatuviza
- (ii) Kuwezatukisi. (alama 2)

SEHEMU D: HADITHI FUPI

K.W. WAMITILA: *Mayai Waziri Wa Maradhi na Hadithi Nyinginezo*

Jibu swali la 6 au la 7

- 6 "Cheche ndogo hufanya moto mkubwa,"
- (a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
- (b) Fafanua maudhui **manne** yanayohusiana na chanzo cha tukio linalorejelewa katika dondoo hilo. (alama 8)

(c) Eleza matokeo **manne** ya tukio linalorejelewa katika dondoo. (alama 8)

7 "Mganga na wateja wake wote walikosa busara." Fafanua ukweli wa kauli hii kwa mifano **kumi** kutoka hadithi ya 'Siku ya Mganga.' (alama 20)

SEHEMU E: FASIHI SIMULIZI

(a) Eleza maana ya malumbano ya utani. (alama 2)

(b) Bainisha sifa **nne** za malumbano ya utani. (alama 8)

(c) Fafanua majukumu **matano** ya malumbano ya utani katika jamii. (alama 10)